

ARTURO
PERES-REVERTE

REVOLUCIJA

Preveo sa španskog
Dalibor Soldatić

■ Laguna ■

Naslov originala

Arturo Pérez-Reverte

REVOLUCIÓN

Copyright © 2022, Arturo Pérez-Reverte

Copyright © 2022, Penguin Random House Grupo

Editorial, S.A.U.

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

Već znam gde te gurnuo život. Sam si izabrao svoj put. Ali se nama koje si ostavio za sobom učinilo da si krenuo kroz pustinju bez staza. Oduvek smo te smatrali čovekom kog je trebalo gledati kao izgubljenog. Ali nanovo si se pojavio, i mada se možda nećemo ponovo sresti, moje sećanje ti želi dobrodošlicu, i priznajem ti da bih voleo da saznam za događaje na putu koji te je doveo do mesta na kom se sada nalaziš.

Džozef Konrad, *The Arrow of Gold*

Huliju Mingesu, za lojalnost i uspomenu

Sadržaj

1. Banka Čivave.	11
2. Mostovi Sijudad Huaresa.	34
3. Zlato pukovnika Vilje	63
4. Fratrova jaruga.	90
5. Kuća s keramičkim pločicama	115
6. Susret na Sokalu	139
7. Vesti o revoluciji.	165
8. Problem džentlmena	196
9. Deset februarskih dana	220
10. Put za Verakrus	245
11. Preko reke Bravo	269
12. Bregovi Sakatekasa	295
13. Doručak u <i>Sanbornsu</i>	319
14. Ravnice Selaje	351
15. Poslednja misija	382
16. Epilog	402

1. Banka Čivave

Ovo je priča o jednom čoveku, jednoj revoluciji i jednom blagu. Revolucija je bila ona meksička, iz vremena Emilijana Sapate i Fransiska Vilje. Blago je bilo petnaest hiljada zlatnih novčića od dvadeset pesosa koje su nazivali *maksimilijanima*, ukradenih u jednoj banci Sijudad Huaresa 8. maja 1911. godine. Čovek se zvao Martin Garet Ortis i sve je za njega počelo ujutro tog istog dana, kad je čuo udaljeni pucanj. Bam, čulo se, praćeno odjekom koji se gasio na ulici. A potom su se oglasila dva naredna: bam, bam.

Odložio je na sto knjigu koju je čitao – *Električna energija u savremenoj eksploataciji rudnika* – i provirio kroz prozor razdvajajući venecijanere. Činilo mu se da su to pucnji iz puške na dva-tri bloka odatle. Na par *kvadri*, kako ih nazivaju Meksikanci. Trenutak zatim odjeknuli su drugi, ovog puta iz veće blizine. Nad krovovima oniskih, ravnih kuća uzdigao se stub dima, prvo sivog a potom crnog, koji je odsustvo vetra držalo uspravno u zaslepljujućem plavetnilu jutra. Sada je pucnjava bila žešća, pretvorila se u praskavo varničenje: bam, krak, krak, bam, krak, bam. Tako je zvučalo, a odjek je uvećavao buku. To je bilo intenzivno praskanje, kao kad gori suvo drvo, i stvaralo je utisak da se širi na sve strane.

Već je počelo, rekao je sebi, uzbuđen. Već su tu.

Martin Garet je bio znatiželjan momak, još u onim godinama – s navršene dvadeset četiri pre dva meseca – u kojima čovek veruje da je zaštićen od nepredvidivosti koje donosi sudbina i zalutalih metaka koji zuje na ulicama. Ali, iznad svega, dosađivao se u svojoj sobi u hotelu *Monte Karlo* iščekujući ponovno otvaranje rudnika Pijedra Ćikita, zatvorenog zbog političke nesigurnosti na severu zemlje. Zbog toga je novost prevladala nad oprezom. Zakopčao je prsluk i namestio mašnu, uzeo šešir i jaknu, a u nju ubacio mali niklovani revolver orbea, s pet metaka kalibra 38 u dobošu. Taj teret u desnom džepu pružao mu je izvesnu sigurnost. Potom je sišao preskačući stepenike, prošao pored uplašenog recepcionera, koji jedva da je pomolio brkove iza pulta u holu, i izašao na ulicu.

Hteo je da gleda, da vidi sve sopstvenim željnim očima. Od kada je stigao iz Španije, mladi rudarski inženjer je pratio razvoj događaja preko nacionalnih i američkih novina. Svi su govorili o neminovnosti sukoba, o nestabilnosti predsednika Porfirija Dijasa, o tome kako se nezadovoljnici okupljaju oko opozicionara Fransiska Madera. Poslednjih meseci usledile su političke napetosti, jezivi događaji, incidenti sa sve više krvi. Bilo je i pravih borbi. Grupe bandita, sitni rančeri ili očajni seljaci okupljali su se sada u brigadama sa skoro vojnom organizacijom, oko vođa koji su zahtevali pravdu i hleb za narod, koji su u bedu gurnuli arogantni zemljoposednici i predsednički kabinet koji nije imao veze s razumom. Za bilo kog Meksikanca iz srednje ili niže klase, reč *vlada* bila je sinonim za neprijatelja. Zato su pobunjenici hteli Sijudad Huares, glavni granični prelaz sa Sjedinjenim Državama. Približili su se bili prethodnih dana, zauzimajući položaje oko grada. Skupljajući snage. Sada je počinjala prava borba, a možda i revolucija.

Jedan mrtav čovek ležao je na kraju puste ulice, ispred salona za bilijar *Ambos Mundos*. Bio je ispružen na leđima i sigurno ga je neko dovukao do tamo nakon što ga je pogodio hitac,

pokušavajući da ga zaštiti jer je na zemlji ulice bez asfalta bilo lokava dopola zgrušane krvi. Martin nikada ranije nije video nikoga ko je umro nasilnom smrću, čak ni u rudnicima, i zato je na trenutak zastao da ga pogleda. Pažnju su mu privlačili neuredna odeća, izvrnuti džepovi, noge samo u čarapama – cipele behu nestale – i lice u grču koje gleda u nebo, otvorenih očiju prekrivenih tankim slojem prašine koji se skupio u njima. Dopola otvorena usta obletale su muve, zujeći između njih i mrke rupe koju je mrtvac imao na grudima. Bio je to čovek neodređene dobi, između trideset i pedeset godina, u gradskoj odeći. Nije izgledao kao borac, već kao žrtva slučajnosti, možda nekog zalutalog metka. Tada je Martin shvatio zašto su ga vukli do zaštite obližnjih niskih zgrada. Ne s namerom da mu pruže pomoć jer je sigurno već bio mrtav, nego da bi mirno opljačkali leš.

Hodao je još malo, do ćoška a zatim dalje, trudeći se da to izvede priljubljen uza zidove. Ulice su i dalje bile puste. Van njegovog vidokruga nastavljala se pucnjava, sada veoma silovita, koja kao da se tu i tamo još pojačavala. Išao je vodeći se bukom najbližih hitaca. Njihov intenzitet bio je veći na severoistočnoj strani, ka reci Bravo i mostovima koji su prelazili preko granice na američku stranu, prema El Pasu u Teksasu.

Osetio je žeđ. Napetost mu je sušila usta. Kuće su u tom delu grada bivale sve niže, a sunce je jako udaralo: uspinjući se, ostavljalo je malo prostora za senku. Popustio je čvor na mašni, maramicom obrisao znoj sa čela i kože šešira, pa pogledao naokolo. Ni žive duše. Nikada nije zamišljao da bi rat toliko opustošio pejzaž.

S druge strane ulice, natpis *As de Kopas* ispisan na fasadi ukazivao je na kantine. Žeđ ga je i dalje mučila, tako da je izveo brzi proračun, odmerivši razloge za i protiv. Pošto se odlučio, potrčao je ka tom mestu; trideset metara koji su mu se učinili dugim, ali niko nije pripucao, mada su hici odzvanjali ne tako daleko. Vrata kantine bila su zatvorena. Bezuspešno je dozivao

nekoliko puta, sve dok se na kraju nisu odškrinula za pedalj, a kroz njih se promolilo jedno mršavo, brkato lice.

– Pustite me da uđem – rekao je Martin. – Žedan sam.

Unutra, ćutljiva sumnja. Nad brkovima su ga nepoverljivo posmatrala dva veoma crna oka.

– Imam para – insistirao je mladić. – Platiću to što popijem.

Nakon kratkog oklevanja otvorili su mu ulaz. Unutrašnjost je bila u mraku usled zatvorenih grilja: svetlo je prodiralo kroz visoki krovni prozor, loše osvetljavajući prostoriju s ofucanim stolovima i stolicama, šankom i nekoliko nepokretnih silueta koje su sedele. Kako su mu se zaslepljene oči navikavale, Martin je uočavao detalje. Tamo je bilo pola tuceta ljudi i svi su ga znatiželjno posmatrali.

– Čime da vas poslužim, gospodine?

– Vodom.

– Ništa više? – pogledao ga je krčmar, začuđen. – Nećete sotol* ili tekilu?

– Kasnije. Sada mi dajte vode, molim vas.

Pio je žudno dok nije ispraznio bokal. Jedan čovek je ustao i otišao do šanka, pa se oslonio na njega pred krčmarem. Bio je nizak rastom, debeo pod poluotkopčanom jaknom od grube tkanine, i bujnih brkova koji su mu prekrivali usta. Lagano je proučavao Martina, koji je bio skinuo šešir na ulazu i maramicom brisao znoj s lica.

– Španac? – upitao je.

– Da.

– Vidi vam se da ste gaćupin** po govoru.

Martin je potvrdio, ne znajući da li je to dobro ili loše. Španske zemljoposjednike često su povezivali sa naklonjenošću režimu Porfirija Dijasa.

* Sotol je alkoholno piće; dobija se iz istoimene biljke (*Dasyilirion leiophyllum*) koja se gaji na severu Meksika. (Prim. prev.)

** Gaćupin (*gachupín*), u Meksiku pogrdan naziv za Špance. (Prim. prev.)

– Svako je odande odakle je – rekao je.

– Jasno.

Ne pitajući ništa više, krčmar je stavio pred Martina čašu te-kile. Ovaj ju je prineo ustima, popio gutljaj, i gorući alkohol mu je namrštio lice. Tekila providna kao voda, a jaka kao sam đavo.

– Nije danas dan za šetnju – izneo je mišljenje debeljuca.

I dalje ga je gledao znatiželjno. Spolja su odjekivali prigu-šeni, daleki hici.

– Jesu li to pobunjenici? – upitao je Martin.

Osmeh bez radosti iskrivio je drugom ogromni brk.

– Zavisi, gospodine, od toga kako se... Svakako jesu prista-lice Madera koji se puškaraju s vladinim ljudima. I obratno.

– Vladini?

– To jest, s vojnicima. Ošišanima.

– Tako ih zovu zbog kratke kose – hteo je da objasni krčmar.

– Sami nesrećnici protiv nesrećnika... Primoravaju ih oni koji naređuju da traže na drugom svetu to što ovde nemaju.

Brkati debeljko je govorio dobro, učeno. Videlo se da je čovek s određenim obrazovanjem. Pokazao je ulična vrata.

– Da sam na vašem mestu, gospodine, mirno bih ispio te-kilu. Ako se promolite napolje, mogu vam naškoditi.

– Šta se dešava?

– Tuku se na nekoliko mesta, i na stanici – pokazao je Mek-sikanac one koji su sedeli. – Ovi momci će vam reći bolje od mene. To je blizu i odande dolaze.

Martin se usredsredio na četvorku: odeća od plavog sukna umrljana mašću, prljave kape, brci na garavim licima. Žele-zničari. Ili vozačrije, kako su ih zvali na severu. Krčmar je napravio pokret rukom.

– Zadovoljstvo mi je da vas pozovem na piće, ako prihvatate.

– Posle će biti kasno – rekao je jedan.

Ustali su polako, dostojanstveno, i primakli se šanku. Krč-mar im je punio čaše.

– Pristalice Madera su nas zaskočile u zoru sa zapada i juga – rekao je železničar koji je govorio ranije. – U početku malo njih, ali stizalo ih je još više, sa sve konjicom, dok se nisu gadno dohvatili – pokazao je ka svojim drugovima. – Morali smo da zbrišemo sa stanice jer tamo su se dobro šibali.

– Ko je u prednosti?

– Ah, pa to se još uvek ne zna. Kažu da s jedne strane dolazi don Fransisko Madero s gospodom Oroskom i Viljom, koji su mnogo oštri. A s druge, federalistima komanduje general don Huan Navaro, što je već teška artiljerija.

– Tigar sa Sero Prijeta – primetio je brkati debeljko.

To nije zvučalo pohvalno. Navodilo je misao na zidove izbušene hicima i ljude koji vise na drveću kao grozdovi voća.

– Kad se ovo završi – zaključio je drugi železničar – imaćemo višak šešira.

Svi su marljivo pili. Napolju je pucnjava klizila ka tišini da bi ponovo intenzivno zapraštala nakon nekoliko trenutaka, kao što talasi udaraju o stenu pa se potom povlače. Poručio je Martin drugu turu i niko nije rekao ne.

– Čujte, prijatelju...

Namrštena čela, s čašom u ruci, debeljko je posmatrao Martina. Ovaj ga je pogledao.

– Recite.

– Nećete se uvrediti ako vas nešto pitam?

– Apsolutno ne.

– Šta ste danas izgubili u ovim krajevima?

Mladić je oklevao, donekle zbunjen.

– Radim u rudnicima, ovde u blizini.

Drugi mu je uputio brz pogled, nepoverljiv, kao kad neko odjednom nanjuši neprijatelja. Iskapio je čašu i ponovo ga pogledao, uočavajući sada desnu stranu jakne, težu od leve. Potom ga je polako proučavao od glave do pete, mereći mu status.

– Upravnik?

– Inženjer.

– Ah – opustio se Meksikanac.
– Znatiželjan sam. Nikada nisam video revoluciju.
– Pa kažu da je znatiželja ubila mačku, zar ne? – rekao je jedan železničar. – Bolje da nam ostanete ovde neko vreme, dok ne popusti.

Martin je razmislio. Namera mu je bila teža od obazrivosti. Stavio je nekoliko novčića na šank.

– U stvari, trebalo bi...

Nije dovršio rečenicu. Odjeknuli su udarci na vratima: jedan za drugim, siloviti, preteći. Nisu ih zadavali ljudi koji traže dozvolu da uđu već oni koji zahtevaju slobodan prolaz. Silom.

– Otvarajte, mamicu vam jebem!... Ili pucamo!

Ušli su dok im se spoljno svetlo odbijalo od karabina i metala sa čaura smeštenih u redenicima ukrštenim preko košulja od belog pamuka, žutih jakni i kratkih jaknica čara.* Bilo ih je desetak, umorne siledžije koje su širile smrad znoja i zemlje. Neki su nosili čizme s mamuzama koje su odzvanjale na podnim daskama. Pod šeširima sa širokim obodom oči su im bile krvave, a brci posiveli od dima baruta.

– Svi uza zid – naredio je onaj koji je komandovao.

Martin je poslušao s ostalima. Samo je krčmar ostao za šankom, siguran da će im tamo trebati. Pomiren, izvadio je drugi vrč s vodom i dve flaše, a ispred njih poređao čaše. Izgleda da to nije bio prvi put da revolucija upada u *As de Kopas*.

Martina su pretresli kao i ostale. Trenutak kasnije, njegov novčanik i orbea kalibra 38 nalazili su se u rukama onog koji je izgledao kao vođa.

– Šta je ovo, prijatelju?

* Čaro (*charro*) je termin koji se koristi u Meksiku za konjanike na selu. Imaju posebno ukrašenu odeću i šešire sa širokim obodom. Na određeni način predstavljaju nacionalni simbol. (Prim. prev.)

Pokazujući revolver na dlanu, proučavao je Martina s ironičnim nepoverenjem. Ovaj je slegnuo ramenima.

- To oružje je moje vlasništvo... Nikad se ne zna.
- Šta se nikad ne zna?
- Na šta ćeš naići na ulici.
- Dobar je čovek – ubacio se debeljko.

Nije se ni okrenuo da ga sasluša ovaj drugi, koji je nameštao izbledele prugaste pantalone i kratku jaknicu. Nosio je o pojasu ogroman pištolj, na opasaču punom metaka, i krst s teškim lancima na grudima. Karabin 30/30 ostavio je na šanku, a pod širokim obodom severnjačkog šešira njegove crne i oštre oči gledale su i dalje usredsređeno Martina.

- Otkud ovde?
- Platilo je nekoliko pića s velikim zadovoljstvom – objasnio je drugi. – On je inženjer.
- Španac?
- Da, ali iz Španije.

Klimnuo je glavom pristalica Madera dok je skidao šešir da obriše znoj rukavom. U kosi i brcima, koji su mu potpuno prekrivali gornju usnu, imao je preuranjene sede, a od slepoočnice do desne vilice pružao mu se ožiljak, kao od udarca mačetom, koji je još uvek izgledao ljubičast, svež, kao da je nedavno zadat.

– Pa, imate sreće. Da ste ovdašnji Španac, verovatno biste već visili s omčom oko vrata.

Njegovi ljudi su se već približili šanku i pomešali sa železničarima. Ostavili su na podu dve vreće koje su nosili, i jedan veliki otvoren sanduk crvene boje, s drškama od kanapa. Krčmar je stavio pred njih svežanj cigara paloma, koje su palili jedan drugom. Izbacivali su dim i svi su delovali opuštenije.

– I šta radi vaša milost po kantinama usred ovoga što se stuštilo? – hteo je da zna vođa.

– Izašao sam da vidim šta se dešava – dozvolio je sebi Martin nagoveštaj osmeha. – Živim u hotelu *Monte Karlo*, četiri kvadre odavde.

Drugi je i dalje bio ozbiljan.

– Da li je to elegantan hotel?

– Nije loš.

– Odatle dovde meci lete na sve strane. U opasnosti ste da vas ružno pokose.

– Izvinite?

– Da vas potrefe. Metkom.

– Zato sam se i sklonio ovde.

Pristalica Madera ga je još malo posmatrao, zamišljen. Na kraju mu je jednom rukom vratio novčanik dok je drugom stavljao revolver u džep. Jedan od njegovih primakao mu je čašu vode, koju je ispio kratkim gutljajima. Potom je pljesnuo.

– Spremajte se, momci, idemo.

Ostali su ispili pića, ostavljajući čaše na šanku, i počeli da izlaze a da niko nije ni posegnuo da bilo šta plati. Krčmar je to izgleda pomirljivo prihvatao: jedna flaša tekile i druga sotola nisu bile visoka cena da ga ostave na miru. Vođa je uzeo svoj karabin, i tada je Martin pokazao crveno ofarban sanduk, na koji je padao pepeo cigare jednog Maderovog pristalice.

– Mogu li da vam nešto kažem, gospodine?

Ovaj je zastao, gledajući ga zlovoljno.

– Pa zato nam je Bog dao jezik, prijatelju, da govorimo...

Potom svako odgovara za svoje reči.

Martin je ponovo pokazao na sanduk.

– Da li je to dinamit?

– Šta i da jeste?

– Pa da sam na vašem mestu, ne bih pušio u blizini. Štapini su stari i deluju oznojeno.

– I?

– Taj znoj je nitroglicerina. Rizikujete da odletite u vazduh. Pristalica Madera je zatreptao.

– Opa... Razumete se u to?

– Već sam vam rekao da je inženjer – ubacio se debeljko.

Drugi je napravio prezrivu grimasu.

– Moji ljudi – pokazao je na njihova nasmejana i surova lica – ne boje se da ih strefi sudnji čas.

– Ali ne treba ni izazivati sudbinu – uzvratilo je Martin. – Zar ne?

Meksikanac kao da je razmišljao. Potom se ponovo okrenuo prema svojim.

– Čuli ste. Bacite te cigare, da nas ne pošaljete u materinu.

Svi su izašli. Tren kasnije vođa se ponovo pojavio na vratima. Gledao je Martina.

– Razumete se u eksplozive i te stvari?

– Pomalo – priznao je on. – To je deo mog posla.

– Inženjer čega, rekoste?

– Rudarstva.

Drugi je prešao, zamišljen, noktom palca preko brka.

– Da l' biste umeli da rukujete dinamitom: da razbijete nešto a da ne porazbijate sve?

– Ne razumem.

– Da dignete u vazduh jedno mesto, al' samo malkice...

Koliko je potrebno.

– Zavisi šta je u pitanju, ali pretpostavljam da bih mogao.

Širok osmeh obasjao je lice Meksikanca.

– Ondak mi se čini da ćete nam praviti društvo, prijatelju.

Ako vam ne smeta.

Martinu se stvorila praznina u stomaku. Pogledao je zbunjeno Maderovog pristalicu, ali izraz ovog drugog nije prihvatao protivljenje. Zato je stavio šešir, izašao za njim i krenuli su s ostalima desnom stranom ulice. Nije se usudio da pita kuda su se uputili, niti mu je iko rekao.

Buka hitaca dolazila je s tri strane, posmatrao je gledajući sunce: sa severa, zapada i juga. I dalje je bila žestoka. Samo je istočna strana Sijudad Huaresa izgledala mirna. Povremeno, na nekoj raskrsnici, njegovi pratioci bi se zaustavili gledajući pažljivo i

opalili poneki hitac na sreću, kao da proveravaju opasnost pre nego što bi u trku jedan za drugim prešli raskrscopicu i okupili se na drugoj strani. Svaki put bi vođa pljesnuo momka po leđima i ohrabrio ga da trči.

– Šibajte, čoveče... Ne zaustavljajte se, da mi vas ne ukokaju.

Samo su jednom pucali na njih. Dva hica su došla s kraja jedne avenije, u blizini arene za koridu, i prošla im preko glava s jednim *zjang, ziiijang* od kog su se naježili. Tom prilikom ljudi su zastali na tren, nanišani karabinima i odgovorili neurednim plotunom. Samo je vođa prošao polako, uspravljen, ravnodušan. I kad je utvrdio da ga Martin gleda s ćoška, zaustavio se da mirno upali cigaru pre nego što je produžio dalje.

– I kažete da se dobro snalazite s dinamitom, prijatelju?

Ponovo su napredovali, tik uz kuće. Mladić je potvrdio.

– Naviknut sam na njega zbog posla. U rudnicima se često koristi eksploziv.

Meksikanac se zaustavio, skinuo mamuze i kad se uspravio, okaćio ih je o pojas pored korica revolvera.

– To sa znojenjem štapina jeste fora, stvarno. Imate dobar vid.

– Dinamit je nitroglicerina apsorbovan u posebnoj glini da bi dobio na stabilnosti.

– Ma vidi ti to... A znoji se ko čeljade?

– Manje-više. Vreme, vrućina, vlaga ili hladnoća mogu učiniti da se ta glina preznoji – pokazao je bradom na one koji su nosili crveni sanduk. – Čak je opasno prenositi je i tako.

– Dobro, još nam samo malo treba – nasmejao se Meksikanac. – Ako ne budemo baš loše sreće.

Povremeno bi se grupa zaustavila da se orijentiše. Spuštali su sanduk na zemlju, a vođa bi raširio papir po kojem su olovkom bile iscrtane ulice. Nakon nekoliko koraka, Martin je utvrdio da ga ponovo posmatra preko ramena, znatiželjan.

– Da li ste dugo u Meksiku, prijatelju?

– Od januara. Došao sam da radim u rudnicima, ali su ih zatvorili zbog revolucije.

– Uf... Zato ste došli iz Španije?

– Tako je.

– Zar nema meksičkih inženjera?

– Ima ih, naravno. Ali kompanija koja eksploatiše ima špan-ske partnere i kapital. Zato su me poslali odande.

Pristalica Madera je pokazao prema svojim drugovima.

– To s kapitalom i partnerima koji eksploatišu zvuči vrlo ružno. Mi dižemo revoluciju da nama siromasima ne sišu krv kapitalistički vlasnici... Da se zemlja podeli onima koji je obrađuju, a rudnici da budu za narod koji u njima ostavlja život.

Govorio je Meksikanac ubedljivim tonom, oštro i strastveno. A Martinu se to učinilo prilično razumnim. Nije se uklapalo u sliku bezdušnih razbojnika koju su Porfiriova vlada i štampa širili o pobunjenicima. Bilo je zanimljivo čuti i drugu stranu.

– Bez obzira na to čiji su rudnici – odgovorio je – neko će morati da upravlja poslom... Neko ko zna.

Drugi ga je pogledao ironično.

– A vi znate?

– Školovao sam se za to.

– Znači da ko god bude vladao u Meksiku ili u Španiji, vi nećete biti bez posla?

– Tome se nadam.

Pogled Maderovog pristalice odavao je u neodređeno poštovanje.

– Ondak ste imali sreće što ste mogli da se školujete – ponovo je pokazao ka ostalima. – Niko od ovih izgladnelih nije kročio u školu. A ja, koji sam nešto i išao, jedva sam naučio malkice da čitam i da pišem.

– A četiri pravila?

– Dva: da sabiram i oduzimam. Za ostala nisam imao vremena.

– Pretpostavljam da će revolucija sve to promeniti, zar ne?

Pogledao je Meksikanac Martina usredsređeno, kao da proverava da li govori ozbiljno. Na kraju je izgleda bio zadovoljan.

– Sve u svoje vreme, prijatelju. Jer niti je kraj sveta niti nas jure Indijanci.

Na kraju, ušavši u jednu ulicu, našli su se pred dvospratnom zgradom s ogromnim natpisom iznad glavnih vrata. Po osmehu pratilaca, Martin je shvatio da im je to cilj. Očekivao je neko savezno utvrđenje, most ili nešto slično, i zamišljao je sebe sagnute glave, kako ga pod pretnjom pištoljem primoravaju da postavi štapine i upali fitilje pod kišom metaka – mogućnost koja ga je istovremeno uzbuđivala i zastrašivala. Ali ono što je tamo video ostavilo ga je otvorenih usta. Na natpisu je crnim slovima na žutoj pozadini stajalo *Banka Čivave*.

Martin Gareth nikada nije lično izazvao eksploziju, mada im je često prisustvovao. Zahvaljujući zanimanju kojim se bavio, bila su mu poznata osnovna načela u rukovanju eksplozivima, proračunu punjenja i njegovom razmeštaju; sve je to učio u madridskoj Školi za inženjere rudarstva, a tokom dve godine koliko se tim poslom bavio u Španiji i Meksiku, rukovodio je timovima minera u podzemnim galerijama i eksploataciji na otvorenom. Međutim, jedno je smestiti štapine dinamita u rupu i izazvati eksploziju po kanonskim propisima zanata, a sasvim drugo to što su mu upravo predložili. Zato je bio zaprepašten pred ogromnim blindiranim vratima koja su se nalazila na kraju hodnika, u podrumu zgrade banke.

– Bacite oko na ovo, prijatelju.

– Evo... Bacam.

– Da li ćete moći?

– Možda da, a možda i ne.

– Pa bolje vam je da bude da. Na isto vam dođe: dva slova.

Mladi inženjer je proučavao, zabrinuto, impresivne metalne hromirane koture i brave dok su pristalice Madera, opkolivši ga, s karabinima u ruci i zabačenim šeširima gledali njega s novim izrazom lica, skoro s poštovanjem. Suočeni s tajnama stranim njihovom znanju, ti grubi ljudi vrebali su umirujući znak poput onih koje obično očekuju od lekara ili sveštenika.

– Zar ne bi bilo lakše dovesti direktora, ili nekog službenika koji poznaje mehanizam?

– Svi su zbrisali, zar niste videli?... Ne preostaje ništa drugo nego da se to izvede muški.

Martin je skinuo šešir i, nesiguran, češkao slepoočnicu.

– Muški, kažete.

– Dobro ste čuli.

Mladić je uzdahnuo u sebi. U stvari, nije imao izbora; svi su to znali, a on bolje od svih. Zato se na kraju odlučio.

– Trebaće mi vreće pune zemlje i veliki komadi drveta.

– Čuli ste, momci... Tutanj po njih!

Vođa je zapalio havanu, cigaru uzetu iz jedne gornje kancelarije nameštene kožom i mahagonijem – i nije skidao pogled s inženjera. Ovaj je prišao rancima koji su imali oznake meksičke savezne armije i proverio sadržinu: klupka sporogorećeg fitilja *bikford* i brzog detonirajućeg fitilja, klešta i drugi alat. Gde god da su ga oteli, dobro su izabrali: u rancima i crvenom sanduku nalazilo se sve što je bilo potrebno. Daj bože, pomislio je mladić, i malo dobre sreće.

– Da li ćete moći, gospodine? – insistirao je vođa grupe.

Od „prijatelju“ do „gospodine“. U tonu je počelo da se probija izvesno poštovanje. I nemir, a Martin je shvatio zašto. Jedno je ići u Banku Čivave s dinamitom, spreman da dignesh u vazduh sef, a drugo naći se pred čeličnim vratima debelim čitav dlan i punim čudnih mehanizama, kola i poluga. To je navelo mladića da oseti neuobičajenu sigurnost. Po prvi put od kantine *As de Kopas* on je bio taj koji drži ključ zblivanja. Konačno je znao nešto o čemu ovi ljudi nisu imali pojma.

– Možda ću moći – usudio se da izgovori autoritativnim tonom. – Ali mi ne prilazite s tom cigarom.

Drugi je slegnuo ramenima. Krivio je veliki brk dvosmislenom grimasom.

– Vi naređujete... Ovde je vaša reč samo jevanđelje.

Doneli su platnene vreće pune zemlje, dasaka i drva, i Martin je dao da se neke nagomilaju s jedne i druge strane blindiranih

vrata dok je on, nagnut nad crvenim sandukom, pažljivo vadio štapine i ređao ih po podu trudeći se da čak ni znoj s njegovog čela ne kapne na njih. Obavio je tehničke računice dok je vadio i vagao težinu cilindara umotanih u masni papir, jednog po jednog. Posle toga ih je grupisao u dva bloka povezana čvrstim kanapom, očistio veoma pažljivo prste vlažne od žućkastog nitroglicerina i dopunio svaki blok jednim metrom brzogorećeg fitilja. Veze sa sporogorećim fitiljem je napravio onako kako je video da rade mineri, na španski način, zasekavši koso s obe strane i vezujući krajeve jedan na drugi. Sporogoreći fitilj je goreo brzinom od jednog centimetra u sekundi, tako da je spremlio malo više od tri metra. Dovoljno da ih zapali i izađe odatle.

– Stavlajte vreće tamo gde vam kažem. S velikom pažnjom.

Ljudi su poslušali. Jedan bunt dinamita ostao je prislonjen na blindirana vrata sa strane šarki, a drugi sa strane brava. Potom je Martin nadgledao kako i jedan i drugi pokrivaju gomilama vreća punih zemlje, ojačanim drvenim držačima koje je pak dao da se oslone na druge vreće. I kad je sve bilo spremno, okrenuo se prema onima koji su gledali.

– Izađite.

Poslušali su svi sem vođe, koji je ostao nepomičan, raširenih nogu s cigarom u jednoj ruci. Martin je otišao do njega i suočio se s crnim, surovim pogledom revolucionara.

– Dozvolite mi – rekao mu je.

Uzeo je među prste opušak koji se dimio i nagnuvši se prislonio žar na kraj fitilja. Ovaj je propištao kad se upalio, ispuštajući miris na barut i nagorelu gumu. Martin je vratio cigaru i udaljio se mirno kroz hodnik, ne okrećući se da proveri da li ga Meksikanac prati. Kad je stigao do stepeništa, čuo je za sobom njegove korake.

Drugi su čekali na gornjem spratu, pored stolova, klupa i prozorčića. Prevrnuli su fioke, otvorili dosijee iz arhive i pobacali papire po podu da bi se zabavili. Dvojica među njima, natovareni oružjem i mecima, mokrili su u blagajničkim blistavim kabinama s rešetkama.

Martin im je pokazao na ulicu.

– Bolje da svi izađemo... Nikad se ne zna.

Pogledali su jedni druge neprijatno i skoro nevino, kao da niko ne želi da požuri pred ostalima. Martin je otišao do ulice, čkiljeći pod jakim svjetlom koje je treperilo po okrećenim zidovima, i udahnuo topli vazduh podneva. Na obližnjoj zgradi bio je jedan reklamni plakat za radne američke pantalone *Livajs* i drugi za šivaće mašine *Singer*. I dalje su odzvanjali hici u daljini.

Svi su izašli za njim. Poslednji je bio vođa, koji je zastao na pragu, još jednom prezrivo povukao dim cigare i bacio je na zemlju.

Eksplוזija je odjeknula gluvo, podzemno, učinivši da se zatresu zidovi zgrade i razbivši prozore. Kad su stakla prestala da padaju i slegla se prašina, Maderove pristalice su počele oduševljeno da viču i tapšu Martina po leđima.

Nikada nije video toliko novca. Bilo je duguljastih vreća sa srebrnjacima i gomile novčanica meksičkih pesosa: jednih novih, s nedirnutim pečatom na omotu, a drugih korištenih. Takođe solidna količina američkih dolara. Ljudi su galamili, u dobrom raspoloženju, dok su sve odnosili hodnikom i stepeništem, koje je eksplozija prekrila prašinom i kršem od zidova, da bi ostavili plen na gornjem spratu. Pod svjetlom petrolejke nosili su vreće i sanduke šaleći se o tome šta bi se moglo raditi s njihovom sadržinom: koliko kuća i hasijendi kupiti, koliko grla stoke, koliko nakita za žene ili igraćaka za mališane. Oči su im sijale od pohlepe. I Martin je osetio da bi mnogi, da su imali priliku, zadržali nešto u džepovima. Ali pogled vođe, koji je nestrpljivo išao gore-dole, prividno ih je držao pod kontrolom. Mladi inženjer je očekivao pljačku po propisu, bandite koji pucaju u vazduh i slično; ne tu zaplenu, formalnu i skoro administrativnu ako se izuzme dizanje sefa u vazduh. Mada su bili revolucionari, ponašali su se veoma disciplinovano. Možda zbog časne vere u narodnu stvar; ili možda, što je bilo

verovatnije, iz poštovanja prema ruci koju je, skoro nepažljivo, ne skidajući pogled s njih, njihov vođa držao na dršci revolvera koji je nosio o pojasu.

– Brže, jer treba da stigne pukovnik – požurivao ih je.

Bilo je deset drvenih sanduka s trakama zapečaćenim voskom i olovom u jednom ćošku blindirane komore, i Martin je primećio da se vođa nije iznenadio što ih je tu našao. Naprotiv, prišao im je i udario ih lagano vrhom čizme kao da proverava njihovu težinu, sagnuo se da proveri oznake i potom, ne otvarajući ih, odredio dvojicu svojih da ih paze i ne miču se od njih. Obratio im se kao da u njih ima najviše poverenja, a izabranici su se smestili pored sanduka s podignutim šesirima i karabinima u rukama. Jedan od njih je na rukavima nosio dve trake u boji kao širite.

– Ne pomerajte se odavde ako ne dođem ja lično.

– Kako naredite.

– Budite veoma pažljivi, momci. A ko pipne ove sanduke, umire... Jesam li bio jasan?

– Potpuno, gospodine majore.

Tako je Martin utvrdio vojni čin vođe grupe. Major je značilo komandant: u konvencionalnoj vojsci pretpostavilo bi komandu nad trista ljudi; ali pošto su u pitanju meksički revolucionari, gde su pukovnici i generali izvirali kao pečurke nakon kiše, moglo je značiti bilo šta. Ono što niko ovome nije mogao da porekne jeste autoritet: bilo je dovoljno pogledati mu lice izbrazdano još svežim ožiljkom, hladan i miran pogled, oči kao isklesane u crnom kamenu. Pogled koji je sada uperio na Martina, zamišljen. Obojica su se nalazili na gornjem spratu, gledajući kako ljudi završavaju s gomilanjem pesosa i dolara na jednom stolu.

– Dobro ste to izveli – priznao je Meksikanac tren kasnije.

Posmatrao je mladića s obnovljenom znatiželjom. Njegovo stanje duha bilo je drugačije: dobronamerno, možda prijateljsko, iako je to bilo teško otkriti na tom severnjačkom i neosetljivom licu.

– Malo sam preterao s nabojem – umanjio je značaj Martin, mada je potajno bio zadovoljan pohvalom. – Skoro smo digli u vazduh celu zgradu.

– Kao što reče jedan mornar, od viška glava ne boli.

Izašli su iz banke. Sada je na ulici bilo više pristalica Madera: prljavih, dronjavih, oznojenih; prolazili su polako i bez zaustavljanja, držeći mauzer ili karabin za cev na jednom ramenu, u sve brojnijim redovima ili grupama. Neki u sandalama ili takoreći bosi. Išli su u pravcu galame od borbe, koja je i dalje buktala, mada udaljenija. Major je ostao miran, pažljivo slušajući zvuke, njušeći vazduh kao lovački pas. Izgledao je zadovoljan.

– Lepi zvuci dopiru sa horizonta, zar ne? Sve sami udarci.

Martin se delimično složio, zamišljen.

– Zavisi ko ih dobija – uzvratio je.

Drugi mu je uputio šeretski pogled.

– Iako ste Španac, imate muda. Koliko kažete da vam je godina?

– Dvadeset četiri.

– I kako vam izgleda ovo?

Pokazivao je na ljude koji su prolazili ulicom. Mladić se osmehnuo.

– Zapanjujuće. Čitavo jedno iskustvo.

– Tako nešto se ne viđa u vašoj zemlji?

– Ne, apsolutno ne.

– Pa trebalo bi... Nemate revolucije tamo u Gaćupiji*?

– Već odavno ne.

– Meni se čini da je loše izgubiti dobre običaje. Ako bogati zaposednu, teško ih je pomeriti. Nema druge nego da im se dà to što zaslužuju, da vide za šta su se rodili.

Izvadio je iz džepa mali Martinov revolver, i nakon što mu je na trenutak odmerio težinu, vratio mu ga.

* Šp.: *Gachupia*, pogrdan naziva kojim Meksikanci nazivaju Španiju. (Prim. prev.)

– Mislim da je ovo vaše – rekao je.

– Šta ćete uraditi s novcem? – usudio se da pita mladić, uzimajući revolver.

Drugi je razmislio na tren, razmatrajući da li je pitanje prikladno ili ne.

– Boriti se protiv vlade mnogo košta – rekao je na kraju, usporeno. – Gospodinu Maderu su potrebna sredstva: treba isplatiti trupe i kupiti oružje i municiju u Američkoj Uniji. Sve to papreno košta.

– Oni drugi sanduci – počeo je Martin, ohrabrivši se. – Oni dole...

Drugi ga je presekao, naglo. Polovičan osmeh, nimalo simpatičan, pomolio se ispod brka.

– Niste tamo videli nikakav sanduk.

Krajem ulice jahala je grupa ljudi opasnog izgleda: široki šiširi, kožne čapareje koje su štatile noge, redenici puni metaka. Dolazili su umorni, prašnjavi, opuštenih uzda, s puškama preko sedla. U njima je istovremeno bilo nešto odrpano i impozantno. Zaustavili su se ispred banke i jedan jahač je upitno pogledao Maderovog pristalicu koji je bio s Martinom.

– Šta se desilo, moj Heno? – pozdravio ga je.

Brisao je znoj crvenom maramom koju je nosio oko vrata. Iza maske od prašine smešile su mu se živahne i brze oči pod teksaskim šeširom. Major se uspravio, skoro u stav mirno.

– Vama na usluzi, gospodine pukovniče – rekao je.

– Sve je ispalo kako treba?

– Bez problema – pokazao je major na Martina. – Delom zahvaljujući ovom našem prijatelju.

– Da li se unutra nalazilo ono što smo očekivali?

– Jeste.

Drugi je gladio brkove, znatiželjno proučavajući Martina. Imao je moćna ramena, koja su držala dva ukrštena redenika puna čaura. Jahao je konja crvenkaste dlake sa sedlom u stilu stočara, uspravan i s niskim uzengijama. Širokoga vrata, velike

glave i jakih zuba. Njegove smeđe dužice gledale su oštro i usredsređeno kroz poluotvorene debele kapke.

– I šta reče za tog prijatelja, majore? – upitao je na kraju.

– Čovek se razume u dizanje u vazduh i pomogao nam je.

Drugi je izvukao nogu iz uzengije i oslonio lakat na jabuku sedla.

– A odakle je ispao taj dragulj, ako se može znati?

Martin je iskoračio.

– Ja sam rudarski inženjer, gospodine pukovniče.

– Španac?

– Da.

Video je kako se jahač namrštio pre nego što se na tren okrenuo ka svojim pratiocima, posebno jednom mršavom, visokom i ćosavom, tamnopusom i okrutnog lica, koje je pokrивao slamnatim šeširom. Imao je lice Indijanca sa severa i posmatrao je Martina kao zmija miša koji je stao pred nju: uzdržan i, od silnog gledanja, očiju više žutih nego crnih.

– Ovde ne volimo Špance – rekao je pukovnik, ponovo okrenut ka mladiću. – Sjebali su nas pre tri veka i to rade i dalje. Imaju najbolje hasijende, najbolju zemlju, najbolju stoku, i podržavaju tiranina Porfirija Dijasa i njegove ljude... Dobri su samo da ih vešamo.

Onaj s licem Indijanca potvrđivao je ćuteći, dodirujući ular i uzdu koju beše obmotao oko jabuke sedla. Iz nekog čudnog razloga o kom nije razmišljao ni tren, Martinu je bilo više neprijatno nego što se uplašio.

– Ja sam prvi iz moje porodice koji je došao u Meksiko – rekao je nepokolebljivo.

Pogledali su ga iznenađeno, kao da su očekivali uplašene proteste umesto tog tona. Ponovo je vođa zasukao brkove i pogledao šeretski majora.

– Mudar je tvoj mali prijatelj Gaćupin, kume.

Major je slegnuo ramenima.

– Ne samo to, nego što ima dobru ruku, gospodine pukovniče... Trebalo je da vidite kako je sredio ono dole – pokazao

je širok prostor između svojih raširenih ruku. – Čelična vrata, toliko, ili više. Da nije bilo njega, mogli smo srušiti zgradu, ali bi sef i dalje bio čitav.

– Netaknut, kako kažu oni školovani – osmehnuo se drugi.

– Tako nešto.

– I kažeš da je napravljena mućkalica.

Major je napravio grimasu koja jedva da je bila osmeh.

– Čitava, gospodine pukovniče. Samo čisto ukusno meso.

– A i ono drugo?

– Dole su sanduci, onako kako ih je vaša mama donela na svet.

– Dobro se čuvaju?

– Nemojte me proveravati, gospodine pukovniče. Sumnja vređa.

– Ondak idemo da vidimo, moj Heno, jer posle će biti kasno.

Sjahali su pukovnik i onaj s licem Indijanca dok su im drugi jahači pridržavali konje. Trenutak kasnije, nakon što su zadovoljno proverili pesose i dolare nagomilane na stolu, obojica su sišli u podrum u pratnji majora.

– Ostanite nakratko tamo i ne pomerajte se – rekli su Martinu.

Ovaj je ostao da sedi na jednoj stolici pod prismotrom dvojice tipova jezivog izgleda, naoružanih do zuba. Nakon nekog vremena dozvali su ga iz podruma, tako da je ustao i sišao niz stepenište. Pukovnik, major i onaj s licem Indijanca bili su tamo, pored vrata blindirane komore. Petrolejka je osvetljavala drvene sanduke, sada otvorene, prepune debelih kartonskih vrećica s novčićima: nekoliko ih je bilo poderano i mogli su se videti sjajni komadi zlata.

– Ovo ste vi izveli? – upitao je pukovnik, pokazujući na ogromnu čeličnu ploču izvaljenu iz krakuna i šarki.

Ton mu je bio pun divljenja. A Martinov umeren kad je potvrdio. Korišćenje eksploziva je deo mog posla, rekao je. Ili onog što se pretpostavlja da moram da znam. Drugi ga je proučavao, ali onako kao ranije majora. S mešavinom znatiželje i neuobičajenog poštovanja.

– A ako vam damo dinamita, možete li još nešto dići u vazduh?

– Kada?

– Sad, ne znam... Danas ili sutra.

– Još sefova?

– Ne, čoveče. Mesta, stvari. Smestiti veliku petardu i poslati sve u pizdu materinu.

Mladić je malo razmislio.

– Može se pokušati – zaključio je.

– Da li biste to uradili?

– Što da ne.

– Vašoj milosti revolucija ni u džep ni iz džepa.

Ponovo je Martin razmislio. Osećao je novo uzbuđenje, ili ono koje će uslediti veoma brzo. Mravinjak svetova koje je trebalo otkriti. Iščekivanja i pustolovine.

– Došao sam iz Španije – rekao je na kraju – da bih radio u rudnicima koji su nedeljama zatvoreni. Nemam šta da radim.

Pukovnik, ozbiljan, coknuo je jezikom.

– Mi smo, prijatelju, siromašni. To što pribavimo ide za sam narod. Ali bi' mogli da vas platimo.

– Nema potrebe da mi bilo šta plaćate.

– A što nam ondak pomažete?

– Zbog znatiželje, pretpostavljam. Osećam znatiželju za sve ovo. Za vas. Za to što se dešava u Meksiku.

Maska znoja i prašine zgužvala se u osmeh.

– Imaćete šta da pričate unucima, zar ne?

– Ako doživim da ih imam.

Drugi se grohotom, bučno, ubedljivo nasmejao s puno snage i životnosti. Okrenuo se prema majoru.

– Dopada mi se tvoj pajtos, kume – rekao je, i pogledao potom onog s licem Indijanca. – Šta ti misliš, Sarmijento?

Zmijske oči nisu skretale pogled s Martina, bezizražajne i hladne kroz proreze kapaka.

– Meni se ne dopada kao vama, gospodine pukovniče. Ni najmanje.

Drugi se ponovo nasmejao.

– Zato što si Apač seronja, nepoverljiv čak i u svoju senku... Ali budi miran, čoveče. Ovde nam za njega jamči major don Henovevo Garsa – i žovijalno je potapšao po ramenu pomenutog. – Ili ne, kume?

– Možemo pokušati – odgovorio je ovaj.

– Ajde. I ako nam Gaćupin ispadne kvaran, kokneš ga i mir božji.

– Kako vi naredite.

Namignuo je pukovnik onom s indijanskim licem.

– A ti se ne pali, Sarmijento, već ćeš zavrnuti šiju drugima. Neće ti faliti vratova.

Nakon što je to rekao, ostao je da ćuti, sumnjičav. Kasnije, kao da je doneo odluku, otišao je do otvorenih sanduka, uzeo jedan blistav novčić i polako ga posmatrao pre nego što ga je okrenuo u vazduhu. Nakon što ga je uhvatio na dlan, bacio ga je Martinu, koji ga je ulovio u letu.

– Eto ti, inženjeru. Uspomena na Banku Čivave i sve što možete da dignete u Hwaresu, čim nas puste federalisti.

Mladić je pogledao novčić. To je bilo dvadeset meksičkih pesosa u zlatu s datumom od 1866. godine. Na naličju je imao profil čoveka s bradom i natpis *Maximiliano emperador*.

– A pošto ćete provesti nekoliko dana s majorom Garsom, koji odgovara za vas, voleo bih da znam vaše ime... Da ga ne bih zaboravio ako vas o'lade i da vas hvalim na pomenu.

Mladić je potvrdio s novčićem u ruci.

– Zovem se Martin Garet.

– Pa, drago mi je, prijatelju. Moje ime je Vilja... Pukovnik Fransisko Vilja.

2. Mostovi Sijudad Huaresa

Sunce je pritiskalo ramena kao olovni balast. Martin Garet je otro ruke o nogavice pantalona da obriše znoj, kresnuo šibicu i upalio fitilj. Potom je iz prsluka izvadio sat, pogledao kazaljku koja je pokazivala minute i ustao trudeći se da to izvede lagano, svestan da major Henovevo Garsa ne skida pogled s njega.

– Idemo u zaklon – rekao je usiljeno mirno.

Tamne oči Maderovog pristalice proučavale su ga usredsređeno. Trebalo mu je vremena da prihvati taj savet, kao da je razmatrao da li mu odgovara. Potom se okrenuo ka svojim ljudima, smeštenim iza zemljane ograde i obližnjih kuća. Behu nagomilali nameštaj i madrace kao zaklon kad su tamo stigli nakon što su išli od kuće do kuće, razbijajući pijucima cigle da bi se približili dvospratnoj zgradi koju su federalisti bili pretvorili u utvrđenje. Preko ulice i na otvorenom bilo je nemoguće; pucali su s terasa, a pored arene za koridu bio je postavljen i jedan komad artiljerije, usmeren na Aveniju železnice, koji je pravio veliku štetu.

– Čuli ste! – vikao je major. – Sklanjajte njuške, momci!

Svi su se povukli ispalivši poslednje hice pre nego što su krenuli unatrag, da dokažu kako se ne udaljavaju iz straha.

Garsa je napravio pokret rukom koja je držala karabin, ironično ljubazan, pokazujući Martinu put za povlačenje. Udaljili su se zajedno dok je iza njih fitilj šištao dimeći po tlu, nalik na neku zloslutnu zmiju. Prozujalo je nekoliko federalističkih metaka. Mladi inženjer se malo sagnuo kad ih je čuo, ali je njegov pratilac ostao ravnodušan.

– Mirno, čoveče, pa već bi trebalo da znate. Ti su prošli... Koknu te oni koji se ne čuju da dolaze.

Martin je bio upoznat s tim, jer se u poslednjih nekoliko sati naslušao koje su sve kalibre ispaljivali i pristalice Madera i federalisti, pa čak i topovskih hitaca. Ali jedno je naviknuti sluh, a drugo je privići nervne reflekse, nagon očuvanja koji je i dalje reagovao za svoj račun.

– Mislite li da ćemo srušiti zid? – upitao je major Garet.

– Nadam se.

– Ondak i ja, gospodine inženjeru.

Oči su ukazivale na hladno nepoverenje. I upozorenje. Svaki put kad bi pristalica Madera izgovorio reč *gospodine*, zvučalo je strašnije od pretnje.

– Čekati i imati poverenja – rekao je Martin.

Meksikanac ga je pogledao zbunjeno, ne shvatajući navod.

– Grof Monte Kristo – objasnio je mladić.

– Ma kakav kurčev grof – pod obodom šešira major je namrštio čelo. – Ne pravite mi se tu pametni.

Zaštitili su se iza jednog pojila za stoku, pored drugih ljudi koji su smrdeli na zemlju, znoj i barut. Martin je ponovo pogledao na sat. Dvanaest metara fitilja u naboju od pet kila dinamita trebalo bi da bude dovoljno da se digne u vazduh zid od zemlje i cigala između poslednje kuće i federalnog utvrđenja, i sve što se bude našlo s druge strane. Proverio je računice, nadajući se da nije pogrešio: proračun debljine, grane po kvadratnom decimetru, radijus izvodljivosti, domet kratera od eksplozije. Stresavši se u sebi, upitao se šta bi rekli njegovi profesori iz Škole rudarstva da ga vide kako postavlja dinamit

po bankama i tvrđavama u jeku meksičke revolucije. Dok ljudi iz vlade pucaju na njega.

Vratio je sat u džep i sagnuo glavu.

– Eno ide – rekao je.

Otvorio je usta kako mu neminovni prasak ne bi oštetio bubne opne, i skoro u istom trenutku odjeknula je detonacija. Kao da gusti vazduh udara pesnicom, talas koji se širio potresao je tle i razdrmao zidine jakim udarima prašine. Kroz dim, na šćućurene ljude koji su pridržavali šešire, gromko su se sručili zemlja, cigle i iverje. Još su poslednji komadi bili u vazduhu kad je Henovevo Garsa ustao.

– Požurite, momci! Sredite te pedere!

Nakon što je to viknuo, držeći svoj 30/30, major je potrčao uronivši u prašinu, ne gledajući da li ga prate ili ne. Izlazeći sa svih strana, njegovi su ljudi stali na noge i krenuli za njim. Praštanje hitaca naglo se pojačavalo da bi najzad u potpunosti zagospodarilo. Kroz prašinu koja se još nije bila slegla odzvanjali su pucnji i vriska onih koji su ubijali ili umirali.

– Živeo Madero – odjekivali su uzvici. – Dole diktatura!

Vazduh je mirisao na sprženu zemlju i eksploziv. Dok su ga pekle oči i grlo, nošen porivom kom je stran razum, Martin se uspravio i sledio pristalice Madera. Uradio je to polako, oprezno, malo pognut, gledajući žudno oko sebe. Njegova desna ruka dodirivala je u džepu revolver koji mu beše vratio major Garsa, ali mu nije ni palo na pamet da ga dohvati. Bilo je apsurdno, usred tog haosa. Zašto i protiv koga?

U ruševinama su se nalazila dva pala tela. Jedno je bilo mirno, dok se drugo vuklo ispuštajući slabe jauke. Nosili su jakne federalista, boje peska. Martin je bio toliko ošamućen da nije ni pomislio da im pomogne. Prošao je gledajući ih s izvesnim strahom, izbegao ih i nastavio dalje. Osećanje opasnosti, rizikovanja života, bilo je slabije od njegove znatiželje, a uzbuđenje mu je ubrzavalo damar čineći da krv kuca u slepo-očnicama, zglobovima i preponama. Zviždanje metaka, odsjaj

hitaca u prašini, miris baruta, vrelo olovo koje je prolazilo uz brzo zujanje, nered koji kao da je zagospodario svetom, davali su mladiću utisak da se ljulja u nežnom pijanstvu, kao kad alkohol još ne ošamuti već stimuliše čula. U tom trenutku osećao se neranjivo, sposoban da primi sve, život i smrt, kao čarobni napitak; drogu koja je dozvoljavala da priviri na neslućena mesta. Uroniti u rat, pomislio je očaran, bilo je kao lutati kroz ograde jedne čudne geometrije gde su krv, ranjeno meso, ljudsko biće bili samo sekundarni činioci.

Zidina je otišla u paramparčad, a kroz ogromnu rupu Martin je stigao do dvorišta utvrđene kuće koju su branili federalisti. Pucnjava se već stišavala. Preživeli su mahali belim maramicama, dok su ih pristalice Madera, s puškama u rukama, razoružavale. Tih koji su se predavali s rukama uvis bilo je ukupno dvadesetak: u uniformama pretvorenim u dronjke, neodlučno su izlazili na otvoreno, pokriveni prašinom od cigle i nadimljeni od baruta, jedni neozleđeni, drugi ranjeni, ošamućeno gledajući leševe koji su pravili krvave bare na tlu. Jedan oficir, spotičući se, s kapom i u visokim čizmama, pridržavao je ruku koju je slomio metak.

Skoro svi vojnici bili su mladi, mršavi i sitni. Njihova tamnoputa lica, indijanska, menjala su izraz od straha do pomirenosti. Pristalice Madera kretali su se među njima gurajući ih cevima puške nakon što bi im pregledali džepove, oduzeli sve što su nosili, i dokrajčili ih hicem ili, one ranjene koji su još uvek puzali po zemlji, udarcem sekirice. Odzvanjali su ti izolovani hici kroz tišinu poraženih ljudi. Vazduh je mirisao na krv, prljave utrobe i sumpor.

– Streljajte od narednika navije! – naredio je major Garsa.

Martin to nije očekivao. Preneražen, video je kako sklanjaju vojnike na jednu stranu dvorišta a oficire i podoficire na drugu. To su bili onaj ranjenik, koji je nosio zvezdice kapetana, jedan

poručnik i dva narednika. Sva četvorica su se uznemireno skupili, svesni onog što će se desiti.

Poručnik mora da je imao nešto malo više od dvadeset godina i bio je veoma bled. Prekrstio se dva puta gledajući izbezumljenih očiju u otvore cevi koje su ga naciljale. Jedan narednik je bučno pljunuo, psujući majku pristicalicama Madera. Kapetan se bio uspravio i zdravom rukom pokušavao da zakopča okovratnik jakne. Pre nego što je uspeo da završi taj pokret, odjeknuli su pucnji i sva četvorica su pali jedan na drugog. Primičući karabin, jedan izvršitelj je, ne žureći, overio svakog.

Major Garsa se okrenuo prema ostalim zarobljenicima.

– Mi smo brigada Vilja – rekao je, glasno i grubo. – Ko hoće da nam se pridruži da se borimo protiv onih koji eksploatišu i ponižavaju narod, neka dođe s ove strane.

Pokazivao je na svoju desnu stranu. Vojnici su se neodlučno pogledali, procenjujući posledice odbijanja. Na kraju je više od polovine izašlo iz grupe. Ova je ostala svedena na petoricu ljudi.

– Svako je slobodan da bira – rekao je Garsa.

Podigao je karabin, opalio, a pucali su i njegovi. Petorica federalista su pali i dokrajčeni su na zemlji, kao i vođe. Polako, major je izvadio patrone iz ukrštenih redenika i napunio karabin. Klik-klak, uradio je pokrećući zatvarač. Kad je podigao pogled, našao je pred sobom Martina.

– Šta ima, inženjeru? Vidim da ste i dalje u ovim krajevima.

To je rekao ozbiljno i oštro, zarivši u njega surov pogled. Mladić nije odgovorio, zaprepašteno je posmatrao streljane. Još uvek nije mogao da prihvati da se to dogodilo pred njegovim očima. Sada će ustati, pomislio je, i ispašće da je sve farsa. Šala koju su hteli da mi prirede. Ali niko nije ustajao.

– Zar je bilo potrebno da ih ubijete? – upitao je.

Drugi je izrazom lica pokazao da mu se pitanje ne dopada. Zatim je, izgleda, bolje razmislio.

– I oni to rade – uzvratio je.

– A šta je s...?

To je počeo da govori Martin, ali je začutao, zbunjen. Bio je na ivici da kaže „sa samilošću“, ali na tom mestu bi to zvučalo smešno. Zato je odlučio da ćuti. Meksikanac je klimao glavom, približavajući licu jedan prst da obriše kapi tuđe krvi koje je imao na ožiljku. Pogledao je u prst, zamišljen, i obrisao ga o rub kratke jakne čara.

– Ovu partiju treba dobiti, jer ko je izgubi, umire – rekao je na kraju. – Stvar je u tome da se utvrdi ko je jači.

To nije bilo opravdanje nego objektivan komentar. Martin ga je gledao, zbunjen na početku, i polako prihvatio, razumevaajući ili želeći da razume. Osećao je da ulazi, korak po korak, na nepoznato područje s kojeg možda nema povratka. Iznenadio se što zbog toga nije uplašen. Čak ni zabrinut. Bilo je kao dečja igra koja to povremeno prestaje da bude.

Garsa ga je i dalje posmatrao ozbiljnim pogledom i sa sarkastičnom grimasom pod brcima. Pokazao je karabinom u pravcu iz kog je još uvek odzvanjala daleka pucnjava.

– Da li nastavljate s nama ili se vraćate u vaš hotel?... Preostalo nam je još uvek fitilja i dinamita.

Martin je pogledao okolo: pristalice Madera koje su punile puške, federalisti koji su upravo promenili stranu, leševi bačeni u dvorište, nad čijom su krvlju počeli da se skupljaju rojevi muva. Osećao je čudan mir. Spokojna i čudna lucidnost, tako bliska sreći da je kroz njega prošao ubod griže savesti.

– Nastavljam – rekao je.

Borba se produžila i u haosu čarki zujali su meci i galama. Tri stuba dima uzdizala su se sada nad Sijudad Huaresom: gorela je opštinska biblioteka, tvrdili su jedni, dok su drugi govorili da su videli kako se pljačkaju apoteke i neke prodavnice. Istina je da su vladine tačke otpora padale jedna za drugom i da su se federalisti povlačili ka kasarni Kinse, misiji Gvadalupe i centru grada.

Slobodni strelci, ostavljeni u pozadini da ometaju napadače, pucali su sa terasa. Bilo je mnogo mrtvih po ulicama, pokrivanih ruševinama, stubovi s električnim i telefonskim kablovima bili su oboreni, a u zonama koje su obezbeđivali pristalice Madera počinjali su da se pojavljuju civili koji su bili skriveni po kućama i podrumima. Jedni, iz oduševljenja ili opreza, klicali su ustanicima, a drugi su ih posmatrali ćuteći, uplašeni, nesigurni u krajnji ishod. Žene, odlučnije od muškaraca, izlazile su iz kuća umotane u šalove noseći vrčeve vode kojima su borci prilazili da žudno piju. I istina je, utvrdio je Martin, da su se ovi ponašali neočekivano disciplinovano. Major Henovevo Garsa mu je objasnio razlog: naređenja koja su izdali general Orosko i pukovnik Vilja, da se poštuju ljudi i imovina, strogo se izvršavaju. Ubijanje civila bez razloga, silovanje, krađa ili pijanstvo, podrazumevali su trenutnu smrtnu kaznu. To je rekao mladiću dok je ovaj posmatrao dvojicu obešenih o banderu, s natpisima koji su im visili oko vrata: *Zato što nisu poštovali žene.*

– Onog ko se ne ponaša ispravno sastavljamo sa zemljom – završio je grubo major. – Ko ne može da se uzdrži, nek se ne igra životom.

Tok borbe odveo je Garsinu grupu do severnog dela grada, u blizinu reke Bravo*. Pogled se pružao na naseljeno područje s kućicama, oborima i raštrkanim zgradama, pored potpornih stubova međunarodnih mostova koji su spajali meksičku sa američkom obalom. Borba je bila teška: na kućama su se videli tragovi metaka, a u jednom rovu su bili nagomilani bez reda, kako su ih bacali, brojni leševi u uniformama federalista. Leševi Maderovih pristalica, prema kojima su se odnosili s više poštovanja, bili su smešteni u senci, a preko njih su prebacili ćebad, jakne i ponča: videle su se samo noge u čizmama ili

* Reka se na engleskom zove Rio Grande, a na španskom Rio Bravo. Teče kroz države Kolorado, Novi Meksiko i Teksas, a nizvodno od Sijudad Huareza je prirodna granica između Meksika i SAD. (Prim. prev.)